

Ārija Ozola

Pārdomas par sveicinājuma vārdiem gadsimtu gaitā

Katrā valodā ir savi sasveicināšanās un atsveicināšanās vārdi. Tādu ir ne mazums arī latviešu valodā. Mūsdienu valodā sveicinājuma vārdi ir gan tādi, kurus lieto gadsimtiem ilgi un lieto joprojām, gan tādi, kuri laika gaitā zuduši no aktīvā vārdu krājuma.

Par to, kādus sveicinājuma vārdus lieto tagad, vispusīgu ieskatu devusi Linda Lauze rakstā „Par sasveicināšanos un atvadīšanos dažādās situācijās” populārzinātnisku rakstu krājuma „Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi” 3. laidienā (Lauze 2008, 5–12). Šis raksts mudināja pārdomāt, kurus vārdus lietojam no senajiem sveicinājuma vārdiem patlaban un kurus vairs nelietojam.

Kā liecina tautasdziesmas, latvietim pirmais sveicinājums no rīta bijis *labs rīts! labrīt! labrītiņ!*:

*Gaisma ausa, saule lēca,
Tie pirmie viesi nāca;
Labrītiņ, Dievs palīdz!
Tā pirmā valodiņa. (LD 3029-3)*

*No rītiņa malt iedama:
Labrītiņ, Dievs palīdz!
Dievam devu dievpaļīgu,
Laimiņai labu rītu! (LD 8147)*

*Labrītiņ, Dievs palīdz!
Tā pirmā valodiņa;
Apķerties, mutes doti,
Tā pirmā mīlestība. (LD 11991)*

Tautasdziesmu *labrīt* ir pilns gaišuma un labestības gan pret sauli, dabu, gan Dievu, dievībām, cilvēkiem un sevi pašu. To dažkārt pastiprina ar vārdos *Dievs palīdz!* ietvertu lūgumu un vēlējumu – palīdzēt otram ko labu darīt, īstenoties cerētajam u. tml.

Tikpat gaišas noskaņas pilni ir tautasdziesmu *labdien* un *labvakar* un šo sveicinājumu varianti, piemēram, *labu dienu*:

*[..] Labdien, ciema zeltenīte,
Padzird' manu kumeliņu. [..] (LD 5119-2)*

[..] *Labu dienu, brālīti!*
Vai vajag palīga? [..] (LD 33560-2)

Labvakari, Jāņu māte,
Vai gaidīji Jāņu bērnus? [..] (LD 32668-2)

Šos labestīgos un labskanīgos sasveicināšanās vārdus *labrīt*, *labdien*, *labvakar* un atsveicināšanās vārdus *arlaburītu*, *arlabvakar*, *ar labu nakti* joprojām plaši lietojam un izmantojam tiekoties vai atvadoties.

Ir patīkami dzirdēt, ka mūsu radio vai televīzijas diktori dažkārt rīta raidījuma nobeigumā atvadās no saviem klausītājiem vai skatītājiem, sacīdami: „Arlaburītu!” Retāk atsveicināšanās vārds *arlaburītu* tiek lietots ikdienas sadzīves situācijās, pavisam reti lietojam vārdu *arlabudienu*.

Šo latvisko atsveicināšanās vārdu vietā mūsdienās visbiežāk lieto stilistiski neitrālo teicienu *uz redzēšanos*, kas atbilst krievu valodas *do svidanija*, vācu *auf Wiedersehen* un kas latviešu rakstu avotos parādījās aptuveni 19. gadsimta vidū (Llvmsa II 2007, 404).

Par retāku atsveicināšanās vārdu mūsdienās ir kļuvis visos diennakts posmos izmantojamais teiciens *ardievu!*, kas pēc Otrā pasaules kara, valdot komunistiskajam režīmam, tika skausts. Par vārda *ardievu* lietošanas senajām saknēm mūsu valodā, piemēram, liecina latviešu literatūras klasiķa Rūdolfa Blaumaņa (1863–1908) lugas „Indrāni” fragments:

„Z e l m i ņ a. Nu tad ardieviņu līdz svētdienai. (*Noglauda tēva roku.*)

T ē v s (*Zelmiņas roku satverdams un to brīdi savās turēdams*). Ardievu, Zelmiņ, ardievu!” (Blaumanis 1958, 418)

Latvijā pirms padomju laika arī skolēni katru dienu, atsveicinādamies no skolotāja vai cita cilvēka, sacīja: „Ardievu!” Vēlāk, padomju varas laikā, skolās bija atļauts teikt tikai: „Uz redzēšanos!” Tā pamazām *ardievu* tika izskausts gan kā ikdienas atsveicināšanās vārds, gan kā neaizstājams sveiciens, atvadoties uz ilgāku laiku, kā to lietojis Rūdolfs Blaumanis lugā „Indrāni”:

„T ē v s. Tu iesi?

N o l i ņ š. Jā... Ardievu, māt! (*Nobučo viņai roku.*)

M ā t e. Ardievu, Noliņ! Dari citiem vairāk prieka nekā mums! Staigā laimīgs!” (Blaumanis 1958, 414)

Un tā dievbijīgais, pieklājīgais atsveicināšanās vārds *ardievu* mūsu valodā gājis mazumā. Tagad tam stabila vieta palikusi galvenokārt kā pēdējo ardievu teicienam, atvadoties no mirušā.

Joprojām atsveicināšanās vārdu *ardievu* lieto arī kristīgo draudžu mācītāji, individuāli atsveicinoties no kāda savas draudzes locekļa. Jāpiebilst gan, ka daudzi kristieši, vairīdamies no tā, ka atsveicināšanās vārdu *ardievu* varētu uztvert kā pēdējās atvadas, atsveicinās, sakot: „*Ar dievpalīgu!*” Pret to, protams, nekas nav iebilstams.

Mūsdienās no latviešu valodas lietotāju aktīvā vārdu krājuma ir zudis arī tāds cilvēcisks sveicinājums kā *Dievs palīdz!* To gadsimtiem ilgi latvieši teikuši darba darītājam uz lauka vai mājā, vēlēdami Dieva palīdzību, svētību un veiksmi. Padomju laikos ieteica dievpalīga vietā sacīt *veiksmi darbā!*, *labu veiksmi!*, kas tā īsti tomēr nav ieviesies. Dažreiz kāds padomju varas iztapaņa teica arī patosa pilnos vārdus – *darbam slava*. Šie padomju laikā popularizētie sveicinājuma vārdi valodā neieviesās. Bet pēc Latvijas valstiskās brīvības atgūšanas, kad no Dieva vārda vairs nav jāvairās, sveicinājums *Dievs palīdz!* diemžēl ir kļuvis par retumu. Tagad ceļmalā sastaptam siena plāvējam vairums iet garām klusēdami.

Latviešu valodā seni sasveicināšanās un atsveicināšanās vārdi ir arī *sveiks*, *sveika*, *sveiki*. Vārds *sveiks* atbilst lietuviešu valodas vārdam *sveikas* 'vesels' (ME III, 1146). Līdzīgā nozīmē šo vārdu lieto arī latviešu valodā. Piemēram, *Latviešu literārās valodas vārdnīcā* īpašības vārdam *sveiks* minētas divas nozīmes:

1. *Tāds, kam kādos nelabvēlīgos apstākļos nav noticis kas nevēlams.* [..]
2. *izsauk. nozīmē. Pieklājības teiciens satiekoties vai šķīroties* [..]. (LLVV 7, 1991, 302–303)

Arī tautasdziesmās sastopami sveicinājuma vārdi *sveiks*, *sveika*:

*Tautietis jāja pa tecīņu
Ābolainu kumeliņu;
Pie vārtiem piejādams:
Sveika, mana līgaviņa.* (LD 14509)

Jāpiebilst, ka sveicinājuma vārdus *sveiks*, *sveika*, *sveiki* parasti izmanto ikdienas sadzīvē, bet oficiālā uzrunā tos nelieto.

Kā goddevīgu sveicinājuma vārdu sasveicinoties lieto arī darbības vārda *sveicināt* divdabja formas *sveicināts*, *sveicināta*, *sveicināti*, piemēram: „Sveicināti, cienījamie tautieši!”

Daļēji stilistiski ierobežots lietojums ir atsveicināšanās teicienam *visu labu!*, kas atbilst krievu *vsevo horoševo!*, *vsevo vam horoševo!*, vācu *alles Gute!* Sakot *visu labu!*, parasti atsveicinās no tuviem kolēģiem, paziņām, draugiem. Tas reizē ir atsveicināšanās teiciens un visa laba vēlējums. Pret tā lietošanu nekas nav iebilstams. Tikai jāievēro, ka nevajag šo teicienu padarīt nelatvisku, proti, pievienojot tam vārdu *jums*. Ļoti bieži pa radio, arī no televīzijas ekrāna atskan *visu jums labu!* vai *visu labu jums!* Vietniekvārds *jums* te ir pavisam lieks, tā nav latviešu valodai atbilstīga teikuma konstrukcija. Mēs viens otram vēlām *laimīgu ceļu!*, *labu veselību!* Raksta autorei nav gadījies dzirdēt, ka kāds būtu teicis: „Laimīgu jums ceļu!”

Pēdējos gadu desmitos ļoti populārs ir bērnu valodai raksturīgais atsveicināšanās teiciens *atā*, ko bērns mēdz sacīt, reizē mājot ar rociņu. Mūsdienās *atā* ir kļuvis par izplatītu modes vārdu arī pieaugušo runā. Sakot *atā!*, atsveicinās iestādē no darbabiedriem, sakot *atā!*, radio un televīzijas diktori atsveicinās ne

tikai bērnu raidījumu nobeigumā, bet arī beidzot citus raidījumus, kad vēlas būt ļoti sirsnīgi. Manuprāt, mūsu valodā ir daudz labu atsveicināšanās vārdu, tāpēc nevajadzētu to, kas iederīgs bērnu valodā, ieviest oficiālā runā. Diemžēl tā notiek.

Par izplatītu sveicinājuma vārdu ir kļuvis pagājušā gadsimta septiņdesmitajos gados no itāļu valodas ieviesies aizguvums *čau*, kuru lieto ikdienas saziņā, un pret to nebūtu nekas iebilstams. Tas ir īss, draudzīgs, familiārs, tomēr paviršas sasveicināšanās un atsveicināšanās vārds, kas piemērojams dažādām neoficiālām situācijām, piemēram, „Čau, skolotāja Liene! Kā tev iet?” – ar šādiem vārdiem kādu Ilģuciema vidusskolas skolotāju uzrunā vidusskolēni (Rozenberga 2009). Saziņas situācija un komunikācijas dalībnieku savstarpējās attiecības nosaka, vai abām pusēm ir pieņemams šāds sasveicināšanās veids. Vārds *čau* ir arī ievietots Ojāra Buša un Vinetas Ernstsones sarakstītajā *Latviešu valodas slenga vārdnīcā* (Bušs, Ernstsonē 2006, 99), kas liecina, ka šis vārds ir neliterārās sarunvalodas vārds.

Tā kā sveicinājuma vārdi *atā* un *čau* sarunvalodā tiek plaši lietoti, tad tie savu vietu ar attiecīgajām stilistiskajām norādēm ir ieguvuši arī *Mūsdienu latviešu literārās valodas vārdnīcas* interneta versijā (MLVV):

atā *izsauk.; sar.* Sveiciens atvadoties. *Saki vecmāmiņai atā! Nu, atā!*

čau *izsauk.; sar. nelit.* Sveiki. *Čau, mamm! Čau – es aizeju! Cilme no itāļu ciao!*

Arī divvalodu tulkojošajās vārdnīcās, galvenokārt latviešu-angļu, ir ievietoti vārdi *atā* un *čau*, piemēram, 2008. gadā izdotajā *Latviešu-angļu vārdnīcā*:

atā *bye, so long, see you!* (L-AV 2008, 53)

čau *sar. hi!* (L-AV 2008, 96)

Sveicinājuma vārdi katrā valodā ir ļoti nozīmīgi savstarpējo attieksmju paudēji un kultūras raksturotāji katras paaudzes dzīves gājumā. Laika gaitā sveicinājuma vārdi mainās, taču gribas cerēt, ka mūsdienu dzīves steigas ietekmē tie nezaudēs savu tik būtisko nozīmīgumu cilvēku savstarpējās attieksmēs.

Avoti

Blaumanis 1958 – Blaumanis, Rūdolfs. Indrāni. Rūdolfs Blaumanis. *Izlase*. Rīga : Latvijas valsts izdevniecība, 1958, 348.–421. lpp.

Rozenberga 2009 – Rozenberga, Linda. Čau, skolotāja Liene! Kā tev iet? *Latvijas Avīze*, 2009, 6. jūl., 14. lpp.

LD – www.dainuskapis.lv

1. Bušs, Ernstsonē 2006 – Bušs, Ojārs, Ernstsonē, Vineta. *Latviešu valodas slenga vārdnīca*. Rīga : Norden AB, 2006.

2. L-AV 2008 – *Latviešu-angļu vārdnīca* : ap 35000 vārdu. Sast. Dzintra Kalniņa. Rīga : Avots, [2008].

3. LLV 7₂ 1991 – Latvijas Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūts. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 7₂ sēj. Rīga : Zinātne, 1991.
4. Llvmsa II 2007 – *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība* : nelokāmās vārdšķiras. Atbildīgā redaktore Kornēlija Pokrotniece. Rīga : LU aģentūra „LU Latviešu valodas institūts”, 2007.
5. Lauze 2008 – Lauze, Linda. Par sasveicināšanos un atvadīšanos dažādās situācijās. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 3. Atbildīgā redaktore Gunta Smiltnece. Rīga : LU akadēmiskais apgāds, 2008, 5.–12. lpp.
6. MLV – LU Latviešu valodas institūts. *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca: A–Ļ*. Red. Ieva Zuicena. Rīga, 2003–2008. Pieejams : www.tezaurs.lv/mlv
7. ME III – Mīlenbahs, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. 3. sēj. Labojis, papildinājis, turpinājis Jānis Endzelīns. Rīga : Kultūras fonda izdevums, 1927–1929.